

İŞÇİ HAREKETLERİNDE ENTELLEKTÜELLER*

Doç. Dr. Toker DERELİ
İ. Ü. İktisat Fakültesi

Bu incelemede genellikle günümüzün gelişmiş ülkelerinin işçi hareketlerinde entellektüellerin rolü ile ilgili bir değerlendirme yapmaya çalışacağız. Buradaki gözlemler esas itibariyle Batı'daki tarihî gelişmeleri ilgilendirmekle birlikte de, bir kısmı günümüzün gelişmekte olan ülkeleri için de geçerli bulunmaktadır.

I. ENTELLEKTÜELLERİN İŞÇİ HAREKETLERİYLE İLİŞKİ KURMALARININ BAŞLICA SEBEPLERİ

Bazı düşünürlere ve bu arada Werner Sombart'a göre, entellektüellerin işçi hareketine katılıp ona bir yön vermek üzere harekete geçişleri, burjuva hayatında muvaffak olamayışlarından ileri gelmektedir. Çoğu burjuvaziye mensup bulunan bu entellektüeller, ait oldukları sınıfın değer sistemi içinde yükselmeyi başaramadıkları için ona cephe almak lüzumunu hissetmişlerdir. Ancak, Roberto Michels, bu görüşdeki gerçek payını kabul etmekle beraber, sebep - netice münasebetinin birbirine karıştırılma ihtimalinin bulunduğu hallere dikkati çekmektedir. Nitekim bazı hallerde, entellektüel, burjuva hayatı muvaffak olmadığı için işçi hareketine katılmamakta, daha çok kendisini işçi dâvasına hasrettiği için burjuva hayatında başarısızlığa uğramaktadır. Bu ikinci kategorideki şahısların kendilerini işçi dâvasına veya daha geniş bir deyimle sosyal mese-

*) Bu yazıda entellektüellerin işçi hareketlerindeki rolü, gelişmiş Batı memleketleri bakımından incelenmektedir. Aynı konunun günümüzün gelişmekte olan ülkeleri yönünden bir değerlendirmesi için şu kaynağa bakınız; Toker Dereli, "Gelişmekte Olan Ülkelerin İşçi Hareketlerinde Entellektüellerin Rolü, "Sosyal Siyaset Konferansları, Cilt 21, İstanbul 1970. ss. 155-168.

leye vakfetmeleri, daha çok şahsiyet yapılarında mevcut bir *idealizm* sonucudur¹.

Bu durumda, ilk plânda akla gelen ve entellektüellerin söz konusu davranışlarına esas teşkil eden iki sebep, (1) burjuva hayatının muvaffak olamayışı, dolayısıyla mensup olunan sınıfa karşı duyulan nefret ve o sınıftan kopma ile, (2) *idealizm*'dir.

İdealizm, mensup olunan sosyal sınıfın değer sistemini benimseme-yiş sonucunda o sınıfa yabancılaşma ve bundan ötürü "proletarya" ile özdeşlik (identity) kurma süreci ile birarada bulunabilir; yâni daha çok bir yaradılış ve şahsiyet yapısı meselesi olarak tezahür edebilir. Gerçekten, kapitalist sınıfın ve burjuva hayatının sayısız nimetlerinden faydalanabilecek bir durumda oldukları halde kendilerini işçi sınıfına adayın birçok entellektüel mevcuttur. Ya doğrudan doğruya orta sınıfın değer sistemini benimsememe, ya da (bazan bununla birlikte) refah içindeki bir hayatı yoksul kütlelerin durumu ile mukayese edip bir çeşit suçluluk kompleksi duyma gibi faktörler böyle bir idealizm yaratmış olabilir. Bu hükmü destekleyecek birçok somut örnek verilebilir². Ancak bu entellektüellerin hiç olmazsa bir kısmında, söz konusu idealizmin gerisinde, bazan açık, bazan de gizli bir motif olarak yeni kurulacak bir düzende, meselâ gerçekleştirilmesine çalışılan sosyalist bir rejimde statü elde etme arzusu mevcut olamaz mı? Bizce, "statü" arama endişesi bu konuda çok önemli bir davranış sâikidir. Nitekim J. Salwyn Schapiro, bu noktayı şu ifadeyle belirtmiş olmaktadır :

Mevcut düzeni reddetme espirisi, protesto hareketlerinin ve bu hareketleri ilham edenlerin tâ rûhuna yerleşmişti. Onlar da 19. cu yüzyılda hâkim kuvvetlerin yarattığı sosyal düzenin kurbanları idiler. Mevcut düzeni reddeden ve "entellektüel" olarak bilinen bu kişiler ileri derecede öğrenim

1) Bû hususta, bakınız: Orhan Tuna, *Sosyal Siyaset*, Sermet Matbaası, İstanbul, 1966, ss. 161-162.

2) "Siyasî sosyalizmin büyük önderleri ve felsefi sosyalizmin önde gelen temsilcileri St. Simon, Fourier ve Owen; siyasî sosyalizmin kurucuları Louis Blanc, Blanqui ve Lassale; ekonomik ve ilmi sosyalizmin babaları Marx, Engels ve Rodbertus hep burjuva entellektüelleriydiler. Buna mukabil, işçi sınıfına mensup sosyalist liderler istisnâi denecek kadar azdır. Benoit Malon, August Bedel ve Eduard Anseele gibi işçilikten gelme liderler de vardır. Bunlar pratik sahada başarılı birer teşkilâtçı olmalarına rağmen hiçbirisi sosyalizmin yaratıcı teorisyenleri arasında yer alamazlar." Roberto Michels, *Political Parties*, Collier Books, New York, 1962, s. 231.

görmüş, varlıklı ailelere mensup, ancak toplumda gidecek başka yeri olmayan (tatmin olmamış) kimselerdi. İster Fourier gibi bir hayalperest olsun, ister Kropotkin gibi bir ilim adamı, Sorel gibi bir filozof, ya da Webb gibi idareci olsun, en fazla işadamlarını mükâfatlandıran bir toplumda entellektüel kendisi için uygun bir yer bulamıyordu. Bu yüzden, entellektüeller mevcut düzeni kendi rüyalarındaki iyi toplumun tam tersi bir düzen olarak görüyorlar ve onu reddetmek yönünde psikolojik olarak şartlandırılmış bulunuyorlardı. Bu sebeple, yoksulları sevdikleri için değil, fakat yoksul kütlelerde, mevcut düzeni yıkmak ve kendilerinin, hâkim unsur olacakları yeni bir düzen kurmak hususunda gerekli bir gücün varlığını sezdikleri için, yoksulların dâvâsının şampiyonluğunu yapmışlardır. "*İdealist*" te, *gelecekteki hâkim-idareci sınıfın tohumları yatmaktaydı*³.

Öte yandan, birçok entellektüelin sınıf bağları kendilerine refah ve maddî imkânlarla mücehhez bir hayat sağlamış olsa da, *entellektüel* kapasitelerinin çok gelişmiş olması bir çeşit psikolojik tatminsizliğe yol açıp, kendileri için toplumda yeni lider mevkileri arama eğilimini doğurmuş olabilir. Bunun gibi, statüye kavuşma, otorite ve liderlik mevkileri elde etmek sâiki, günümüzün az gelişmiş ülkelerindeki birçok entellektüel için herhalde daha fazla söz konusu olmaktadır. Bunların büyük kısmı, kelimenin 19. cu yüzyıldaki dar anlamıyla "burjuvazi" ye mensup kimseler olmayıp orta sınıfın çeşitli kesimlerinden ve artan eğitim imkânlarıyla alt - orta sınıf tabakalarından gelen "idealist" lerdir. Ne var ki, söz konusu entellektüellerin çoğunda mevcut olan psişik bir motif, iktidar arzu ve ihtirası da kendilerini işçi meselesine vakfetmeleri bakımından önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye gibi bu bakımdan kendine özgü şartları haiz ülkeler hariç, az gelişmiş memleketlerin büyük çoğunluğunda sendika liderlikleri işçilikten yetişmiş kimseler tarafından değil, entellektüeller tarafından işgal edilmektedir. Bu entellektüeller de sendikaları genellikle politik ve statü bakımından daha yüksek birtakım mevkilere geçmek için basamak olarak kullanmaktadırlar. Dolayısıyla, entellektüellerin bu durumlarda sendikacılığı ve işçi hareketini kendileri için çalışma sahası olarak seçişlerinde bu çeşit bir yükselme arzusu önemli ölçüde rol oynamaktadır.

3) J. Salwyn Schapiro, *Movements of Social Dissent in Modern Europe*. D. Van Nostrand Company, Inc., Princeton, New Jersey, 1962, ss. 83-84.

“Sosyal sınıf” ve “statü” kavramları arasında genellikle bir korelasyonun mevcut olduğu bilinir. Ancak, bu iki değişkenin her zaman aynı yönde hareket etmedikleri de muhakkaktır. “Sosyal sınıf” kavramının, bilindiği üzere, “servet ve gelir”, “meslekî prestij”, “tahsil ve bilgi”, “ailevî ve etnik durum” gibi çeşitli boyutları mevcuttur. Meselâ, servet ve gelirin “sosyal sınıf” bakımından önemli bir kriter teşkil ettiği hallerde, bazı fert veya gruplar fakirleşmeler dahi, statü bakımından üstün durumlarını muhafaza edebilirler. Yâni, bunların çeşitli etkenlerle “sosyal sınıf” durumlarında bir düşme olduğu halde, statüleri yüksek kalabilir. Statü çok defa siyasî etki ve nüfuzla bir arada bulunur. Entellektüel kapasite, sahip olunan bilgi ve görülen iyi bir eğitim, genellikle yüksek bir statü sağlar. Yüksek statüye ve siyasî nüfuza sahip bulunanlar, bunlardan mahrum *yeni zenginler* üzerinde siyasî kanallardan etkide bulunurlar. Bu bakımdan Fransız burjuvazisinin 1789 ihtilâlinde oynadığı rol ilgi çekicidir. Burjuvazi ekonomik hak ve iktidar elde etmek için mücadele etmemiştir; çünkü ekonomik güce zaten sahip bulunuyordu. Burjuvazi monarşi ve aristokrasiden siyasî haklar elde ederek statüsünü yükseltmek için mücadeleye etmiştir. Bunun gibi, Roberto Michels de, I. ci Dünya Harbinden önce, birçok zengin Avrupalı Yahudi’de görülen siyasî bakımdan radikalleşmenin, bunların toplumdaki sınıf seviyelerine uygun bir statüye sahip olmayışlarından ve böyle bir statüyü elde etme arzularından ileri geldiğini belirtmektedir⁴.

Entellektüellerin daha çok “devrimci - radikal” kategorisi üzerinde değerli tahliller yapmış bulunan Roberto Michels, incelediğimiz motiflerle ilgili ipuçları sağlayan şu açıklamayı yapmaktadır :

Entellektüel sosyalistler esas itibarıyla şu ana kategorilere ayrılırlar : Sosyal vicdana sahip ahlâkçılar; sosyalizmin lüzumuna veya pratik yönden elverişliliğine inanmış ilim adamları; demagoglar; muğlâk ideolojik akımların ticaretini yapan şarlatanlar; şahsî talihsizliklerine karşı intikam isteyen Coriolanus tipi şahıslar ki, bunlara gayri şahsî, sınıf açısından entellektüel proletarya, yâni sınıfından kopmuş burjuva entellektüelleri de dahildir; tatmin olmuş zenginler, filantropistler veya *grand senyörler*. Bu tipler iki ana kategoriye ayrılırlar : “misyonerler” ve “çeşitli sebeplerle sosyalizme ilgi gösteren çevreler.” Şüphesiz, bunlar içinde sayısız denecek

4) Roberto Michels, **Political Parties**, (1915 edition), ss. 260-261.

kadar çok karma tipler mevcuttur. Bazen belirli entellektüel gruplar, kendi özel tecrübeleri dolayısıyla sosyalizme daha çabuk kayarlar. Meselâ, sosyalizmi benimsemiş entellektüel Yahudilerin nisbeti yüksektir. Bu, sosyal Diaspora tecrübesinin Yahudilere aşıladığı tahlilî ve tenkidî vasıflarla izah edilebilir. Ayrıca harp - öncesi devrede merkezî ve Doğu Avrupa'da Yahudilerin üniversitelerdeki başarı imkânlarının sınırlandırılması, üzerlerindeki sosyal baskının artması v.s. gibi sebepler, kendilerini iş hayatına itmediği hallerde, entellektüel alanda sisteme muhasım bir duruma sokmuştur⁵.

Diğer taraftan, Michels *Siyasî Partiler* isimli ünlü eserinde, entellektüellerin burjuvaziyi terkedip işçi partilerine girmelerine esas teşkil eden motifleri başlıca iki kategoriye ayırmaktadır. Düşünür birinci kategoriyi şu sözlerle belirtmektedir :

Herşeyden önce bilim adamlarının durumu söz konusudur. Bilim adamının izlediği gayeler objektif bir karaktere sahiptir, fakat ilk bakışta alelâde kimselere pratik faydadan yoksun, hattâ hayalî ve mübalâğalı görünebilir. Kendisini teşvik eden uyarıcı bu bakımdan idealist bir özelliğe sahiptir, yâni bilim adamı bütün diğer çıkarları ilim için fedaya hazırdır. Böyle hareket etmekle ilim adamı kendi egoizminin hâkimiyeti altına girmiş olmaktadır. Bununla beraber, söz konusu egoizm, toplumun asil olarak kabul ettiği hedeflere yönelmiştir. İlmî bakımdan herşeyde bir "uygunluk" sağlamaya çalışmak, tabiatında doğuştan getirdiği bir ihtiyaçtır. Psikoloji biliminin bize öğrettiğine göre, insanlarda kabiliyetlerini serbestçe ortaya koymak imkânı haz doğurur. Bunun gibi, sosyalist bir bilim adamının parti için yaptığı fedakârlıklar, yaptığı işten duyduğu tatmini arttırmaktadır. Bir burjuva olarak Sosyalist Parti'ye girmekle marûz kaldığı maddî

5) Bakınız. Michels, "Intellectuals," *Encyclopedie of the Social Sciences*, Vol. VII-VIII, The Mac Millan Co., 1932, s. 120.

"Bu arada birçok Yahudinin de başka ülkelerde tahsil yapmak zorunda kalışı, Yahudi'erde kendi millî ve kültürel geleneklerine bağlı yaşamak eğilimini zayıflatmış ve beynelmüel ideolojiye bağlılığın duygusal temellerini atmıştır. Benzer bir ırk ayırımı (discrimination) vâkiası ile karşılaşan diğer entellektüel gruplar da, çeşitli derecelerde radikalizm belirtmeleri göstermişlerdir." *Ibid.*, s. 121.

kayıplara karşılık, daha büyük bir iç tatmin ve gönül rahatlığı elde etmektedir⁶.

Su halde, Michels'e göre, bilimsel muhakeme sonucu sosyalist olanlar ilk kategoriye teşkil etmektedir. Düşünürü göre, ikinci kategori daha çok hisleriyle hareket edenlerden teşekkül etmektedir :

İkinci kategori, sosyalizme şiddetli bir duygusal bağlılıkla ilgi gösterenlerden, tâbir câizse kutsal ateşle yanıp tutuşanlardan meydana gelmektedir. Bu kategorideki bir şahıs genellikle genç yaşlarda, maddî endişeler ateşli ve hareketli yaradılışını henüz engellemeden, sosyalist olur. Onu harekete geçiren ana motifler, adaletsizlik karşısında duyduğu aşıl bir isyan duygusu, zayıflara ve fakirlere duyduğu sevgi ve büyük fikirlerin gerçekleşmesi için kendisini fedâ etmekten duyduğu hazdır. Bunlar en çekingen ve hareketsiz karakterlere dahi cesaret ve mücadele sevgisi veren motiflerdir. Sosyalist inanç aynı zamanda ve birçok hallerde estetik kabiliyetlerle de beslenmektedir. Edebî kabiliyetlerle ve ateşli bir tahayyül gücüyle mücehhez olanlar beşerî ızdırapların büyüklük ve derinliğini daha kolay sezip kavrayabilirler. Ayrıca, tahayyül ettikleri objelerle kendi aralarındaki sosyal mesafe ne kadar fazla olursa, hayallerini o kadar geniş tutabilirler. İşçi dâvâsı için mücadele edenlerin saflarında çok sayıda şair ve tahayyül gücü geniş yazarlara, ateşli ve ihtirashlı karaktere sahip kimselere rastlayışımızın sebebi budur⁷.

Görüldüğü gibi, Michels, daha çok psişik - idealist sebepler üzerinde durmaktadır. Gerek muhakeme yoluyla sosyalizmin geçerli ve lüzumlu olduğuna inanan bilim adamları, gerek duygusal yönden kendilerini işçi dâvâsına adayın entellektüeller için ana motif idealizm olmaktadır. Düşünürü göre, genç yaşta sosyalist olanlarda, duygusal sâiklerle hareket edenler çoğunluktadır; buna karşılık olgunluğa eriştikten sonra sosyalizme bağlananlarda ise, ilmî kamilar ön plânda rol oynamaktadır. Fakat, çoğu hallerde karma motiflerin varlığı söz konusudur.

Üzerinde genellikle durulan görünür motif, idealizmdir. Oysa, bu idealizmin arkasında çok defa gizli, ya da açık, belli, ya da belirsiz şe-

6) Bakınız : Roberto Michels, **Political Parties**, Collier Books, N. Y., s. 241.

7) **Ibid.**, ss. 241-242.

kilde otorite ve iktidara yönelmiş başka motifler yer almaktadır. Bu konuda, özellikle memleketimizde bu yöndeki bazı davranışları izahda yardımcı olabilecek bir başka ölçü mensup bulunulan ailelerin tarihsel fonksiyonlarının gösterdiği özelliklerdir. Geçmişde siyasî ya da idarî iktidar ve otorite mevkileri işgal etmiş aileler daha sonraları çeşitli etkenlerle bu durumlarını kaybetmiş olabilirler. Bu çeşit sosyal gruplara mensup genç nesiller, şnur altında da olsa artık sahip bulunulmayan eski iktidar ve otoritenin özlemini duymakta ve kurulu düzenin değişmesini bir bakıma bu özlemin gerçekleştirilmesi için bir araç olarak görmektedirler.

Bu konuda bir başka husus da, "başarı" kriteri olabilir. Ancak, burada kastettiğimiz, yukarıda "burjuva hayatının başarılı olmaması" sözüyle atıfta bulunduğumuz hususdan biraz daha geniş bir kavramdır. Burada, genellikle "hayatta meslekî yönden başarı" kastedilmektedir. Meselâ, kapitalist sistemin müessese ve imkânları içinde başarı kazanamayan ve yükselemeyen şahıslar, başarısızlıkları gerçekte kendi kabiliyetsizliklerinden veya hâtâlarından ileri gelse dahi, mevcut düzene karşı cephe almakta ve bu düzeni değiştirmek için işçi hareketini ideal bir araç olarak görmektedirler. Yâni mevcut düzeni tümüyle reddetmek ve bu gayeyle, meselâ "sosyalist olmak", işçi dâvâsına sahip çıkmak v.s., yeterince meslekî başarı gösterememiş olmayı gizlemek için bir araç rolü oynamaktadır.

Buraya kadar saydığımız motifler, sübjektif bir karakterdedirler. Diğer bir deyişle, ferdin veya ferdin mensup olduğu sosyal grubun sahip olduğu psikolojik bir vasıf veya karşılaştığı ekonomik ya da sosyal bir vâkıamın kendi üzerinde yaptığı psişik etki söz konusudur. Meselenin, bir de ferdin psikolojik varlığı dışında kalan objektif yönleri mevcuttur. Aslında sübjektif faktörlerin bir kısmını, meselâ başarı faktörünü tâyin eden de bazen bu objektif faktörler olmaktadır.

Objektif faktörlerin başında kapitalist düzenin entellektüellerin yetişmesi ve istihdamı ile ilgili yönleri yer almaktadır. Bu konuya özel olarak dikkati çekmiş düşünür, Schumpeter'dir⁸. Schumpeter'e göre, kapitalizmin olgunlaşma safhalarında öğretim mekanizmasının önemli ölçüde genişlemesi ve özellikle yüksek öğrenim için imkânların artması bu bakımdan önemli bir rol oynamaktadır. Bu gelişme, kapitalizmin büyük sermaye işletmeleri doğurması gibi zorunlu bir sonuç olarak ortaya çıkmakta, ayrıca kamu oyu ve kamu otoriteleri tarafından da teşvik edilmektedir.

8) Joseph A. Schumpeter, **Capitalism, Socialism and Democracy**, New York; Harper and Brothers, Publishers, 1950, ss. 152-153.

Neticede şayet bir teşvik olmasaydı ortaya çıkacak durumdan çok daha geniş ölçüde bir öğretim ve eğitim imkânı doğmaktadır. Bundan şu sonuç çıkar : Yüksek öğrenim bugünkü ekonomi diliyle her çeşit girdi - çıktı (input - output) mülâhazalarını aşan bir hacimde meslek adamlarının ve bütün fikir işçilerinin arzını arttırdığından, özellikle bu kategorilerdeki işgörenler için kısmî bir işsizlik yaratabilir.

İkinci olarak, yüksek öğrenim imkânlarının artması, böyle bir işsizliğin söz konusu olmadığı hallerde de, çok defa tatmin edici olmayan istihdam imkânlarını beraberinde getirir. Tâli işlerde istihdam veya beden işçilerine kıyasla daha düşük ücretlerle çalışmak mecburiyeti bu kategoride zikredilebilir.

Üçüncü olarak, yüksek öğrenimin genişlemesi ve gelişmesi, normal durumların dışında, Schumpeter'in deyimiyle, özel bir işsizlik ihtimal yaratabilir. Üniversite mezunu, bedenî emek gerektiren işler için fizikî olarak istihdam edilemez hale gelir; kaldı ki, yüksek öğrenim yapmakla her zaman fikrî mesleklerde istihdam edilmeyi de garantilemiş olmaz. Üniversite imtihanlarını rahatlıkla vermiş olsa dahi, ya yaradılıştan kabiliyetsiz olduğu için, ya da gördüğü öğretim yetersiz bulunduğundan istihdam imkânından mahrum kalabilir. Yine Schumpeter'in deyimiyle, bir yandan her geçen yıl daha fazla kimse yüksek öğrenime kaydolmakta ve öğrenim süresi uzayıp öğretimin kalitesi artan teknolojik gereklere göre yükselmek zorunda kalmakta, diğer yandan, öğretim üyesi sayısı sınırlı bulunmaktadır. Bu iki hal, hem mutlak, hem de nisbî olarak daha sık meydana gelecektir. "Bu temayülü görmemezliğe gelmek ve yüksek okullarla üniversitelerin sadece bir para meselesi olduğu görüşünden hareket etmek, yanlıştır. Böyle hareket edildiği içindir ki, iş hayatında bir boş yer için bir düzine müracaatlı mevcut olduğu halde, gerekli vasıflara sahip bir tek kişinin dahi bulunamayışı gibi garip hallerle karşılaşmaktadır."

Bu şekilde işsiz kalan, tatmin edici olmayan işlerde istihdam edilen veya potansiyel anlamda işsiz olarak vasıflandırılacak bu kimseler standartların en belirsiz olduğu, farklı kabiliyet ve vasıfları gerektiren işlere alınırlar. Bir bakıma toplumda entellektüellerin sayısı artmıştır. Ancak bu entellektüeller çeşitli mesleklere, kendilerine uygun olmayan işlere tatmin olmamış bir ruh haliyle girerler. Bazıları da istihdam imkânını hiç bulamayabilirler. Tatminsizlik, içerleme ve tenkit doğurur. Bu tenkit zamanla sosyal düzeni tenkit şekline dönüşür ve gittikçe şiddetlenir. Entellektüeller arasında "proletarya"nın meselelerini dile getiren belir-

li grup tavırları ve bu tavırlara şekil veren grup menfaatleri teşekkül eder. Bu tenkit, içerleme ve husûmet, Schumpeter'e göre kapitalist gelişmenin elde ettiği her başarı sonunda azalacağı yerde artmaktadır.

Henüz pratik anlamda meslek sahibi olmamış gençler ve özellikle üniversite öğrencileri de dış ortak elverişli olduğu takdirde ihtilâlcî - ideolojik politikaya atılırlar. Belli bir meslek sahibi olup özellikle şahsî ve ailevî sorumluluklar yüklenmeye başladıktan sonradır ki, bu şahısların çoğu değişmekte, bir kısmı yumuşayarak "ilerici - liberal" - entellektüel (sosyal demokrat, v.s.) şekline bürünürken, bazıları tamamen politika - dışı (apolitik) bir karakter kazanmaktadır. Şüphesiz, ileri yaşlarda hayatları meslekî ve iktisadi yönden istikrara kavuştuğu halde, bilimsel, ya da duygusal ve ahlâkî yönden ihtilâlcî - ideolojik hareketin toplum için lüzumuna inanmış kimseler de mevcuttur.

Öte yandan, iktisaden geri kalmış ülkelerin sosyal ve ekonomik şartları da birçok entellektüel ihtilâlcî - ideolojik politikaya itmektedir. Kapitalist sistemle kalkınmanın gerek bu ülkelerin sosyal ve ekonomik yapılarının elverişsizliği dolayısıyla câzip olmayışı, gerek süratli bir büyüme sağlayamaması sebebiyle, az gelişmiş ülke entellektüellerinin çok büyük bir kısmı kapitalizm dışı alternatif kalkınma modelleri aramakta peşindedirler. Bu entellektüellerin önemlice bir kısmı için Marksizm - Leninizm başlıca ilham kaynağını teşkil etmektedir. Bu ülkelerde hâkim sınıfların (elitlerin) davranışları da çok kere entellektüelleri ve işçileri radikal akımlara itecek niteliktedir. Ayrıca, bütün iktisadî güçlülere rağmen bu ülkelerde de yüksek öğretim imkânları gelişmekte ve genişlemektedir. Neticede, ülkenin ekonomik ve idarî kapasitesinin massedilebileceğinden çok daha fazla sayıda entellektüel ortaya çıkmakta ve bunlar huzursuz, tatmin olmamış bir kütle teşkil etmektedir. Memleketin "burjuva" elitleri tarafından değil de, meselâ "milletçi liderler" tarafından yöneltildiği hallerde dahi, söz konusu tatmin olmamış kütle yöneticiler için hemen her konuda bir huzursuzluk kaynağı teşkil etmektedir. Öğrenci hareketleri modern çağımızın hemen her devresinde Avrupa'da mevcut olagelmıştır. Yakın zamanlarda bu hareketlerin az gelişmiş ülkelerde de önemli bir hacme vardığını görmekteyiz.

Bizce, entellektüelin yetişmesi sırasında çektiği maddî ya da manevî sıkıntılar, onun mevcut düzeni değiştirmeye yönelmiş bir tutuma sahip olmasına sebep teşkil etmez. İşçi sınıfına mensup olup, öğretim görme imkânına kavuşan ya da orta sınıfın alt tabakalarından gelip çok sıkıntılı bir öğrenim gören birçok kimse, hayatta arzuladıkları başarıyı elde et-

tikleri takdirde, kendi sınıflarına ve işçi dâvâsına kolayca sırt çevirebilmektedirler. Bunlar arasında muhafazakâr işveren çevrelerinin değer sistemini benimseyenlere, hattâ çeşitli işveren teşekkülleri için çalışanlara rastlanabilir. İşçi dâvâsını benimsemek herşeyden önce bir ideal meselesidir. “İdeal” i takiben de yukarıdan beri sıraladığımız çeşitli motiflerin varlığı söz konusudur.

Entellektüelleri sosyal meseleyle ilgilenmeye ve özellikle işçi ve sendikacılık hareketlerini benimseyip bazen bu harekete fiilen katılmaya sevkeden genel sebepleri yukarıdaki paragraflarda belirtmeye çalışmış bulunuyoruz. Bunları özetleyecek olursak, başta sübjektif birtakım sâiklerle karşılaşırız. Entellektüel burjuvaziye mensupsa, bazı hallerde burjuva hayatının başarılı olmayışı, kendisini burjuva - dışı alanlarda faaliyet göstermeye sevketmektedir. Öte yandan, burjuvazinin değer sistemini benimsemeyiş veya refah için büyüyüp yetişmiş olmaktan dolayı duyulan bir çeşit suçluluk kompleksi gibi kişisel yaradılışa özgü karakteristikler, entellektüelin yoksul kütlelerin dâvâsını benimsemesine yol açabilir. Bu faktörlere bağlı olarak veya olmayarak tezâhür eden bir *idealizm*, çok kere işçi hareketi içinde gördüğümüz entellektüelin davranış sâikini teşkil etmektedir. Burada dinî inançların da bazı entellektüellerin işçi hareketlerine karışmaları yönünden itici bir kuvvet teşkil ettiklerini belirtmeliyiz. Ancak, birçok entellektüel için bu idealizm arkasında temelde yatan, “statü” kazanma, “iktidar” ve “otorite” ye kavuşma sâikleri önemli bir rol oynamaktadır. Öte yandan, geçmişte siyasî veya idarî otoriteye sahip bir sosyal gruba veya aileye mensup genç nesiller, kaybolmuş bir otoriteyi yeniden yaratmak arzusuyla, mevcut düzene karşı cephe alabilmektedirler.

Bunun gibi, genel olarak hayatta meslekî bir başarı sağlayamayan entellektüeller de ya mevcut düzeni suçladıkları için, ya da başarısızlıklarını gizleyecek entellektüel bir alan bulduklarından radikal akımların bayraktarlığını yapmaktadırlar. Başarı kriteri, bizi ister istemez bazı objektif faktörlerin incelenmesine götürmektedir. Belirli sebeplerle entellektüellerin işsiz kalışı, veya kendileri için tatmin edici olmayan işlerde istihdam edilmeleri, çok defa siyasî radikalleşmelerin başlıca sebebi olmaktadır. Bunun gibi, iktisaden geri kalmış memleketlerin sosyal ve ekonomik şartları, elitlerin olumsuz davranışları, bu ülkelerin yüksek öğrenim görmüş herkesi massedebilecek bir ekonomik ve idarî istihdam kapasitesinden mahrum oluşu v.s. gibi faktörler de, aynı yöndeki radikalleşmeleri izahda yardımcı olmaktadır.

Şüphesiz, bahsettiğimiz sebepler genel mahiyettedir. Entellektüellerin işçi hareketinin belirli ve özel yönlerine, meselâ sendikacılığa veya siyasi aksiyona yönelmelerini gerektiren daha tahsisî sebepler söz konusu olabilir. Diğer taraftan, hiçbir entellektüelin davranış sâikleri yukarıda sıraladığımız kategorilerin sadece birine tıpatıp uymak zorunda değildir. Belirli tipler için birden fazla sebep, bazen iç- içe geçmiş bir durumda mevcut olabilir.

II. ENTELLEKTÜELLERİN İŞÇİ HAREKETLERİNİN DOĞUŞ VE GELİŞİMİNDEKİ ROLLERİ İLE İLGİLİ BAZI ÖNEMLİ MÜŞAHEDELER

Kütlelerin harekete geçmesi kolay olmaz. Ekonomik alanda çok büyük değişme ve bazen de devrimler olmasına rağmen, kütleler yeni şartların etkisine çok ağır bir tempoyla cevap verirler. Michels'in deyimiyile, "ekseri hallerde mevcut ya da gelecekteki iktisadî düzeni temsil eden sınıflar kendi güçlerinin, siyasî ve ekonomik önemlerinin ve toplumdand gördükleri kötülüklerin henüz farkına varamadıkları için, geçmişteki bir iktisadî düzeni temsil eden sınıfların hâkimiyeti altında yaşamaktadırlar." Baskı ve haksızlığa mâruz bir sınıf çok kere kaderci bir zihniyete sahiptir. Sınıf mücadelesine tarih boyunca şekil ve hız veren faktör, sadece baskı ve haksızlık doğuran şartların mevcudiyeti değil, bu şartların baskı ve haksızlığa mâruz kalanlar tarafından farkına varılmasıdır. Modern anlamda "proletaryanın" mevcudiyeti "sosyal bir problem" teşkil etmez. Sınıf mücadelesinin muğlâk bir teori halinde kalmaması isteniyorsa, ondaki potansiyel enerjinin "sınıf şuuru" sayesinde harekete geçirilmesi gerekir. İşte, proletaryada bir sınıf şuuru yaratmak, burjuvazinin görevidir. Burjuvazi bu görevi gayriiradî bir şekilde yapar ve yaratılan sınıf şuuru yine — tabii genellikle "burjuva" elitlerinin önderliğindeki bir toplumda — burjuvazinin kendi gücünü zayıflatır, ona karşı bir silâh olarak kullanılır. Proletarya ile yaptığı temaslar sonucunda orta sınıftan bir kısım aydınlar enerjilerini çalışan sınıfların hizmetine arzederler; işçi sınıfını mevcut düzene karşı mücadeleye hazırlar, işçilerin mevcut ekonomik ve sosyal rejimin "eksiklik" ve "kötülük" lerini anlamalarını sağlamaya çalışır. Kabul etmek gerekir ki, bu şekilde burjuvaziden kopup kendisini işçi dâvâsına adayın entellektüellerin sayısı hiçbir zaman fazla değildir. Fakat, Michels'e göre, "bunu yapanlar da burjuvazinin en iyi, en kaliteli kesimini teşkil ederler. Onlar kendi sınıflarının ortalama seviyesinin üstüne çıkabilen kimselerdir." Biz, diğer düşünörlere de atıf

yaparak belirttiğimiz gibi, entellektüellerin işçi dâvâsını daima pür idealizm sonucu benimsemiş olmadıklarım, birçok aydın için gizli ya da açık statü ve iktidar arzularının önemli bir rol oynadığını belirtmiş bulunuyoruz. “Burjuvazinin en kaliteli kısmı” deyimini kullanırken, ideal ya da bilimsel yönden sosyalizmin geçerli ve lüzumlu olduğuna inanma, “kalite” ve “üstünlük” kriteri olarak düşünülüyorsa, bu izah tarzı eksik kalacak demektir; çünkü, işçi dâvâsını benimseyen burjuva entellektüellerinin hepsi, söz konusu idealist motiflere sahip kimseler değildir. Aralarında idealistler de olmakla beraber, şahsî nüfuz ve iktidar arzularını ön plânda tutanlar ve bu arzularını tatmin edecek başka kaynaklar bulduklarında “işçi dâvâsını” tereddüt etmeden fedâ edebilecek kimseler de mevcuttur. Fakat, gneel olarak ve Michels’in kastettiği anlamda, içinde doğdukları sınıfı terkedebilmek cesaretini gösteren bu burjuvaların istisnai yaradılışda, üstün kimseler olduklarını söyleyebiliriz. Onlar, “radikal” entellektüeller olarak, işçi sınıfında mevcut potansiyel içgüdülere yön verirler ve işçilerde sınıf şuurunun yaratılıp ihtilâl ya da reform ortamının hazırlanmasına hizmet ederler. Burada ilmin oynadığı önemli rolü de belirtmeliyiz. Ancak ilim kendisini işçi sınıfının hizmetine hazır bir duruma getirdikten sonradır ki, “proleter” hareket “sosyalist” bir hareket haline gelebilmiş, içgüdülerle, şuursuz ve gayesiz hareketlerin, yerini, nisbeten açık, şuurulu ve belirli hedeflere yönelmiş hareketler almıştır.

Aşağıda birkaç nokta halinde, başta Michels olmak üzere çeşitli düşünürlerin fikirlerinden faydalanarak konumuz ile ilgili bazı genel müşahadeleri özetlemeye çalışacak ve bu arada gerektiğince kendi görüşlerimize de yer vereceğiz.

1. İşçi hareketinin bir siyasî parti halinde teşkilatlanmasında burjuva entellektüelleri daima önemli bir rol oynamışlardır. Sosyalist hareketin milletlerarası yönünde de burjuvaziden kopmuş entellektüellerin fonksiyonları daima ön plânda gelmiştir. Burjuva entellektüelleri sadece siyasî işçi partilerinde yerahnakla kalmamışlar, aynı zamanda bu harekette önderlik rolünü ifa etmişlerdir. Bu husus, tarihî bakımdan çok önemli bir gerçeğin ifadesidir. Aslında, gerek genel olarak işçi hareketinde, gerek sendikacılıkta entellektüellerin önderliğine, daima ihtiyaç duyulmuştur.

2. Michels bu konuda ilgi çekici bir soru sormaktadır. İşçi hareketi içinde, gerek siyasî partilerde, gerek sendikalarda çok sayıda burjuvaziye mensup entellektüelin mevcut oluşu acaba sınıf mücadelesinin şiddetini azalmaz mı? Hemen bütün sosyalist doktrinler, reform peşinde koşan çeşitli hareketler, anarşistler, neo - Hristiyanlar, v.s. hep sınıf farkla-

rmın ortadan kalkacağını söylememişler miydi, Burjuvazinin, daima artan bir hızla, yaptığı haksızlıkların şuuruna erip proletaryaya katılması, bir çeşit *harakiri* yaparak kendi kendisini yoketmesi sonucunu doğurmaya-
cak mıdır? Bir bakıma burjuva toplumunun varlığını ve dayandığı prensipleri korumak için son ferdine kadar mücadele edeceği iddia edilebilir. Ancak, Pareto'nun da belirttiği gibi, hâkim bir sınıfa hümaniter fikirlerin nüfuz etmesi, bu sınıfın kendi mevcudiyetini ahlâkî bakımdan şüphe ile karşılaşmasına, mensuplarının moralini ve dolayısıyla savunma gücünü zayıflatmasına sebep olabilir. Ne var ki, bunun da çok defa sınırları mevcuttur. Tahrik ve münakaşalara girişerek hasımlarımızın kendilerine olan güvenini sarsmaya, kendi görüşlerimizin daha geçerli olduğu hususunda onları iknâ etmeye çalışırız. Kütleleri veya sınıfları kendi kurtuluşları için bir harekete katılmaya çağırdığımızda olumlu sonuçlara varmak nisbeten kolaydır. Ancak, hâkim sınıfları toplumun bütününe yararına olarak sahip oldukları imtiyazlardan ve işgal ettikleri üst mevki-lerden feragat etmeleri hususunda iknâya çalıştığımız takdirde, başarı şansımız hemen tamamen sıfıra inmektedir. Tarih, bu başarısızlığın örnekleriyle doludur. Sosyalist doktrinin burjuva ailelerinin birçok çocuklarını kendisine kazandığı muhakkaktır. Bu idealistler, hiçbir pişmanlık ve tereddüt duymadan ailelerini ve mevkilerini terketmişler ve inandıkları sosyalizm yoluyla insanlığın kurtulması için çalışmışlardır. Ancak, burada yine de bir sınıfın bütünüyle, hattâ o sınıfı temsil eden belirli gruplarla değil, az sayıda vâkıa ile karşı karşıya bulunduğumuz hatırlanmalıdır. Burada entellektüellerin burjuvaziden kopup ayrılması ile burjuvazi zayıflamış olmamaktadır. Hiçbir sınıf kendi isteğiyle sahip olduğu iktidardan vazgeçmez. Herşeyden önce sınıf egoizmi buna mânidir. Bununla beraber, Michels'e göre, burjuvaziyi hayat tarzının ve dayandığı prensiplerin geçerli olmadığı hususunda iknâya çalışmak faydalıdır; çünkü bu yoldan burjuvazinin kendine güveni ve mücadele gücü zayıflatılabilmekte ve neticede işçi dâvâsına hizmet edebilme imkânları artmaktadır. Ancak, düşünürce göre, burjuva entellektüellerinin bir işçi partisine girip işçi saflarında yer almaları psikolojik motiflerle olmaktadır ve bu hareketi burjuvazinin kendiliğinden ve toptan çözülüp dağılmasında bir ilk adım olarak yorumlamak yanlış olur. Yakın tarihteki gelişmeler, Michels'in görüşünün isabetli olduğunu göstermiştir. Burjuvazi zayıflamak şöyle dursun, teknolojik gelişme, otomasyon ve başka çeşitli gelişmeler sonucunda işçi sınıfından kendi bünyesine önemli miktarda unsurlar kâtmış ve büyümüştür. Bu süreç devam etmektedir⁹.

9) Gerçekte, Marks'ın iddia ettiği gibi kapitalizmin gelişmesiyle "pro-

Michels, ayrıca çeşitli örnekler vermek suretiyle siyasî işçi teşekküllerinin parti kanalıyla az sayıda da olsa, belirli kimseleri işçilikten küçük burjuva statüsüne soktuğunu belirtmektedir¹⁰.

3. İşçi hareketinin ilk devrelerinde burjuva entellektüellerinin işçi dâvâsını benimseyişlerini işçiler hoş karşılamışlar, bu hususta olumlu bir tavır takınmışlardır. Ancak hareket geliştikçe, proletaryanın takındığı tavır tenkide dönüşmüştür. Bu antipati Michels'e göre birbirine zıt iki varsayma dayanmaktadır¹¹. Birinci kategorideki tenkitler radikallerden gelmektedir. Bunlara göre, entellektüeller işçi hareketinin radikal yönlerini yumuşatmak, telifçi çözüm tarzları üzerinde durarak bu hareketi burjuvalaştırmak temayülündedirler. İkinci kategorideki tenkitler ise, entellektüelleri hayal peşinde koşan, "fosilleşmiş profesörler, işçi hareketinin gerçek ihtiyaçlarından habersiz, sağlam fikirlerden yoksun kimseler" olarak nitelemektedir. Bu ikinci çeşit tenkitleri yapanlar reformistler ve revizyonistlerdir. Böylece birinci gruptaki eleştiriciler entellektüelleri esas

letarya" mn alabildiğine büyümediğine, aksine otomasyon, artan refah ve eğitim imkânlarıyla fikir işçilerinin ve sevk ve idarecilerin sayı ve öneminin arttığına çeşitli düşünürler tarafından değinilmiştir. Özellikle bakınız: Clark Kerr, et. al. *Industrialism and Industrial Man*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1960.

10) İtalya'da olduğu gibi, işçi partisinin geniş ölçüde burjuva unsurlar ihtiva etmesi halinde, parti mevkilerinin çoğu entellektüellerin elindedir." Netice olarak parti hiyerarşisine dahil olmak, birçok işçinin başda gerdir. Bu ülkelerde sosyalist hareket için gerekli elemanlar, esas itibariyle işçi saflarından temin edilir. Parti liderliği de daha çok işçilerin elindedir." Netice olarak parti hiyerarşisine dahil olmak, birçok işçinin başda gelen gayeleri arasında yer almıştır. İngiltere ve Almanya'da sosyalist partilerin gelişmesinde entellektüeller önemli bir rol oynamışlarsa da, siyasî işçi hareketinin kuruculuğu ve önderliği işçilerden gelmiştir. Böylece, parti idareciliklerine geçmek sosyal mobilite fonksiyonu ifa etmiştir. Bu değişme işçide aynı zamanda psikolojik bir değişimin de doğmasına yol açmaktadır. Aslında işçilikten gelen bu liderler, yaşama tarzı ve zevkleri itibariyle işçilerden kopmakta ve bir çeşit burjuvalaşma eğilimi göstermektedirler. Michels, tahlilinde sendika liderleri için de aynı sonuca varmaktadır.

Burada bir nokta ilgi çekici görünmektedir. Daha önce işçi sınıfına mensup olan liderlerin çocukları sınıf menşelerini kolayca unuttukları haid, sınıflariyle bağlarını koparmış bulunan burjuva unsurlarının çocukları sınıf menşelerini genellikle hatırlarlar. Ancak, her iki sınıfa da unsurların birbirleriyle kaynaşması, sınıf çatışmasının şiddetini zayıflatmaz; çünkü bu unsurlar nihayet belirli azınlıkları temsil etmektedir.

11) Michels, *Political Parties*, op. cit., s. 293.

İtibariyle reformist sosyalizmin daha çok burjuvaya yakın ve sağcı temsilcileri olarak gördükleri halde, ikinci gruptaki eleştirciler entellektüelleri aşırı ihtilâlcî ve aşırı solun “anarşist sosyalistler”i olarak nitelemektedirler. Entellektüeller bu şekilde her iki kesimin de hücumuna mâruz kalmışlar, parti ve sendikacılıkta yapılan çeşitli hâtâlardan sorumlu tutulmuşlardır. Gerçekten her iki taraf da iddialarında haksızdırlar. Bir kere entellektüellerin siyasî işçi hareketinin sağ kanadında yeralmalarını gerektiren sebepler bulmak güçtür. Onlar olsa olsa reformist (sosyal demokrat - “ilerici”) olabilirler. Bundan ötede, daha fazla sağa kayma ihtimalleri (işçi hareketi içinde) pek söz konusu olamaz. Psikolojik ve tarihî açıdan daha kuvvetle desteklenebilecek olan, bunun aksini teşkil eden tezdîr; yâni entellektüellerin daha büyük bir ihtimalle işçi hareketi içinde solu ve aşırı solu temsil etmeleridir. Ancak bu da her hal ve kârda geçerli bir hüküm olmayabilir.

4. Kautsky’ye göre sosyalizmi benimseyen bir burjuva, aynı şeyi yapan bir işçiye kıyasla daha sağlam bir karaktere, daha kuvvetli ihtilâlcî eğilimlere ve daha büyük bir inanca sahip olmalıdır. Entellektüelin burjuva hayatının nimetlerinden uzaklaşabilmesi için kendisinde, bu kuvvetli metofilerin mevcut olması gerekir. Özellikle burjuvazinin üst tabakalarından gelen entellektüeller için, bu durum daha da fazla söz konusudur. Neticede, burjuvaziye karşı girişilen mücadelede sosyalist entellektüel, çok defa en ihtilâlcî eğilimleri benimsemek durumuna girer. Öte yandan, aslı işçi olan bir sosyalistin burjuvazinin gücünü ve mücadele vasıtalarını doğru olarak tahmin edebilmesi imkânsızdır. Oysa, burjuva entellektüeli, içinden çıktığı sınıfı yakından tanımaktadır. İşçi, işverenlerin bazen sosyal reform adı altında işçilere verdikleri tâvizleri hayranlıkla karşılar. Oysa, burjuva entellektüeli bunların işçi sınıfının mücadele gücünü kırmak için bir çeşit “yutturmaca” olduğu iddiasını ortaya atar.

Entellektüel sosyalist ile işçi sosyalist arasında aynı vakıâların farklı şekilde algılanmasının mantıklı bir temeli vardır. İşçi sosyalist, gerek parti, gerek sendika içinde meydana gelen gelişmeleri çok kere iyimser bir gözle değerlendirir; partinin gelişmesi, işverenlerle yapılan mücadele sonucu ücretlerin artması işçiyi tatmin eder. Avrupa ülkelerinin bir çoğunda işçi hem partiye, hem de sendikaya üyedir; çok kere aynı zamanda bir kooperatife de üyedir. Bu gibi bağlar, burjuvadan kopup sosyalizmi benimsemiş bir entellektüel için, mevcut olsalar dahi, bir tatmin kaynağı teşkil etmezler.

Bu yüzden, siyasî fonksiyon ifa eden entellektüellerin büyük bir kısmı, daima en radikal, sosyalist prensiplere en sâdık çözüm tarzlarına ilti-

fat etmişlerdir¹². Bununla beraber, işçi sınıfı tarihinde bir çok ülkelerde “ilerici - reformist” entellektüellerin de önemli roller oynamış olduklarını görmekteyiz. Alman reformizmi gerçekte Berlin’de “Der Sozialistische Student” etrafında toplanmış küçük bir grup tarafından yaratılmamış olsa dahi, reformist eğilim tâ başlangıcından itibaren entellektüellerin çalışmalarından geniş ölçüde faydalanmıştır. Bununla beraber, dikkatli bir tetkik, Almanya’da reformist eğilimin sendika liderlerinden, yâni orijini işçi olan kimselerden doğduğunu göstermektedir. Oysa entellektüeller “radikal” karakterleriyle belirgin hale gelmişlerdir¹³. Aynı husus, hiç olmazsa işçi hareketlerinin teşekkülü süresince Fransa ve İtalya için de böyledir.

Burjuva orijinli sosyalistlerin çoğunluğunun reformist (ilerici) değil de, ihtilâlcî (radikal) olduklarını istatistikî olarak ispatlamak güçtür. Batı Avrupa ülkelerinde ve daha sınırlı ölçüde olmak üzere Amerika Birleşik Devletlerin işçi hareketinin teşekkül çağı olan başlangıç safhalarında entellektüellerin de daha radikal bir tutuma sahip oldukları görülür; sonradan hareket yerleşip işçiler gerek siyasî temsil, gerek sendikacılık yoluyla menfaatler elde ettikçe söz konusu entellektüellerin de hiç olmazsa bir kısmında durumu kanıksama, sınıf münasebetler sistemini esas itibariyle benimseyerek daha çok ilerici (reformist) bir tavır takınma eğilimine rastlanabilir.

12) Bu husus, gerek aristokrasiye, gerek burjuvazinin üst tabakasına mensup entellektüeller için varittir. Her ikisi de Rus asilleri olan Bakunin ve Kropotkin, ya da burjuvaziye mensup Frederick Engels ve Karl Marks bu kategorilerde zikredilebilecek örneklerdir.

13) Roberto Michels, bu konuda diğer ülkelere de atıf yaparak şu misalleri vermektedir :

Fribourg ve Tolain’in etrafında toplanan Milletlerarası İşçiler Derneği-nâmmdaki Fransız grubu; İngiliz sendikacıları; daha önce işçi olan Benoît Malon’un nâşirliğini yaptığı “Revue Socialiste” den doğan, Fransa’daki “birlikçiler,”; İşçi Temsil Komitesi ile birlikte, İngiltere’deki Bağımsız İşçi Partisi; Pietro Chieara’nın önderliğindeki Cenova sosyalistleri; Reggio Emilia’nın köylüleri. İşçilerin daha yumuşak, reformcu bir tavır takınma eğilimleri modern işçi hareketinin tâ başından beri kendisini hissettirmiştir. Edward Bernstein, İngiltere’deki Şartizm hareketinde, entellektüellerin önemli ölçüde ihtilâlcî eğilimlere sahip olmalarıyla dikkati çektiklerini belirtmektedir. Reformist (ilerici) hareketin işçi sınıfı için iyi veya kötü mü olduğu sualini bir tarafa bırakarak, işçi sınıfından yetişen liderlerin genellikle reformist atitüdü benimsemek temayülünde oldukları iddia edilebilir. Bu iddiayı desteklemek gayesiyle Belçika’dan Anseele’yi, Almanya’da Legien’i ve İtalya’da Rigola’yı zikretmek kâfidir.”

Michels, op. cit., ss. 296-297.

5. Sosyalist hareket içinde entellektüellere karşı girişilen mücadelelerin veya gösterilen şüphelerin çeşitli kaynakları mevcuttur. Bu mücadele önce entellektüeller arasında bir liderlik çatışması olarak başlamıştır. Liderlik çatışmasını takiben (çok kere de bununla karışık olarak) çeşitli görüşlerin mensupları arasında fikir çatışmaları kendisini göstermiştir. Meselâ, Almanya'da teoriye sıkı sıkıya bağlılık yamsıra tenkide ve çeşitli sosyalist görüşlere müsamahayı savunan çevreler; tarihî maddeciliğe bağlı olarak işçi hareketinde doktrinel Marksizm'in savunulması, buna karşılık İngiliz tarzında siyasî sendikacılık görüşünün benimsenmesi; reformizm anlayışına karşılık sendikalizm öncülüğünün yapılması gibi hareketler, bu konudaki fikir münakaşalarına verilebilecek örneklerdir.

İşçi hareketi, parti ve sendikalar içindeki diğer sosyal orijinlerden gelmiş unsurlara karşı daima şüpheli davranmıştır. Entellektüeller işçiler tarafından kabul edilebilmek için, onlara hoş görünmek, bu gayeyle de bazı fedakârlıklar yapmak zorundadırlar. Entellektüel bir anlamda hem öğretim ve hayat tarzı ile bağlı olduğu, fakat ilişkilerini kestiği ve koptuğu orta sınıftan, hem de dâvâsını benimsemek iddiasında olduğu işçi sınıfından uzaktır; her ikisine de intibakda güçlük çekmektedir. Radikal sosyalizmi ve komünizmi takbih eden bir düzende, bu çeşit fikir akımlarının öncülüğünü ve sözcülüğünü yapıyorsa, bağlı bulunduğu sınıf tarafından afroz edilir¹⁴. Öte yandan, kendisini işçilerin arasında da yalnız hisseder. Ancak, entellektüellere karşı ilk saldırıya geçenlere dar anlamda beden işçileri olmamışlardır. Genellikle işçi sınıfının biraz daha rafine, üst tabakası ile entellektüelleri kendileri için potansiyel bir rakip olarak gören işçilikten yetişme parti ve sendika liderleri entellektüelleri küçümseyip onlara hasım bir atmosferin doğmasında rol oynarlar.

14) "Zengin bir kapitalistin veya yüksek bir devlet memurunun oğlu yahut da toprak sahibi aristokrasi mensubu için sosyalistlerle birleşmek birtakım felâketleri beraberinde getirecektir. Böyle bir şahıs müphem ve hümaniter hayallere sahip olabilir, hattâ özel konuşmalarında kendisinden bir 'sosyalist' olarak bahsedebilir. Bunlar zararsız kabul edilir. Fakat, Sosyalist Parti'nin aktif bir üyesi olmak, parti için hizmet etmeyi kabul etmek, kendisini 'ihtilâl' ordusunun fiilî bir mensubu olarak ilân temek durumuna girer girmez, kendi sınıfı tarafından ya bir uşak, ya da aklı dengesi bozuk olarak telâkki edilir. Sosyal prestiji sifıra düşer; kendisine gösterilen düşmanlık o kadar büyüktür ki, ailesiyle olan bütün ilişkilerini kesmek zorunda kalır. En yakın bağlar dahi âniden koparılır. Akrabaları kendisine sırt çevirirler. O artık gemilerini yakmış ve geçmişle ilgisini kesmiştir."

İbid., s. 240.

Entellektüelin girdiği yeni çevrede soğuk karşılığı kendisi için bir çok bakımlardan güçtür. Özellikle idealizm motifiyle işçi hareketine katılmış entellektüeller çok geçmeden bir eziklik duyar, hayal kırıklığına uğrarlar. İşçi kütleleri de entellektüelin kendisini işçi dâvâsına adarken yaptığı fedakârlıkların büyüklüğünü takdirden âcizdir. İdealizm dışı şahsî çıkarlarla aynı şeyi yapan başka aydın tiplerinin varlığı, "idealist" aydın için büyük bir dezavantaj olmaktadır. Birçok çevreler, sosyalist entellektüellerin "fedakârlık" yaparken aslında işçi dâvâsını değil, kendi çıkarlarını düşündüklerini iddia etmişlerdir¹⁵. Gerçekte, birçok konuda olduğu gibi, burada da, entellektüellerle işçiler karşılıklı olarak birbirlerini anlama yeteneğinden yoksun kalmışlardır. "İtalya'da, Fransa'da ve Balkan devletlerinin bazılarında, entellektüellere karşı çok şiddetli ithamlarda bulunulmuştur"¹⁶.

Burjuvaziden kopmuş ve kendisini işçi dâvâsına hasretmiş entellektüel, kendisine yöneltilen tenkitler sonucunda hem ekonomik, hem de sosyal yönden zarara uğrar. Aslında, entellektüel olmayanların entellektüellere karşı gösterdikleri şüphe ve bazen de nefret, çok kere yersiz ve haksızdır. Belirli bir yüksek öğrenim seviyesini elde etmenin büyük bir hüner olmadığı muhakkaktır. Ortalama zekâyâ sahip her işçi, gerekli vasıtalara kavuştuğu takdirde, vasat bir burjuva kadar kolaylıkla bir üniversite diplomasına sahip olabilir. Ancak, burada önemli olan, basit bir üniversite diplomasının ve bunun beraberinde getirdiği bilgilerin mev-

15) Bu konudaki ithamlar zaman zaman sosyalist olmayan bilim adamlarından da gelmiştir. Bu hususta W. Röpke'nin de bir yazısını anmak gerekir. Röpke diyor ki: "Bazı işçi hareketlerinin ümitsiz ve proleter durumlarıyla tahrik edilmiş ve yine onlar kadar ümitsiz münevverler tarafından gök'lere çıkarılmış olan sosyalizm kütlelerin menfaa'lerinden ziyade bu münevverlerin menfaatlerine uygun düşmektedir. Gerçekten, sosyalist devlet, bu fikir yobazlarına hiç çalışmadan rahat bir ömür sürecek bir takım yiyim imkânlarıyla parlak idareci mevkiiler vaad etmektedir. Sosyalizm sanayî proleterlerinden değil, entellektüel ve akademik proleterlerden doğmuştur. İşte, en büyük sosyal tehlike de budur ve müdahale edilmesi zarurî olan nokta da buradadır."

Profesör Orhan Tuna'nın özel notlarından.

16) "Alman sosyalizmi tarihinde partinin aydın mensuplarının topyekûn tahkir edildiği zamanlar olmuştur. Bütün bu karmaşık 'taktik' meselesinin, 'entellektüellerin problemidir' diye küçümsendiği 1903 Dresden Kongresini bu hususta hatırlamak kâfidir. Bugün dahi, entellektüeller şüphe ile karşılanmaktadır. Hâlâ, mensup oldukları sosyal sınıfa ve üstün öğrenim durumlarına rağmen kütlelere iyi bir sosyalist olduklarını ispat etmeye çalışan entellektüeller mevcuttur."

Michels, **Political Parties**, op. cit., ss. 299-300.

cudiyeti değil, entellektüelin bu vasıtalara sahip bulunmayan işçi kitleleri için kendisini fedâ etmesi, sınıfı ile bağlarını kopararak bilgi ve tecrübelerini kendisine yabancı bir sınıfın emrine vermesidir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, “idealizm” dışı, kişisel çıkar endişeleriyle, işçi dâvâsını benimsemiş görünen oportunistler mevcut olabilir. Ancak, bu çeşit münferit durumların varlığına rağmen, sosyalist partilerde ve işçi hareketleri içinde çalışan entellektüelleri tam olarak suçlamak veya şüphe ile karşılamak haksızlıktır. Onların bertaraf edilmesi halinde işçi hareketinin canlılığından ve etkenliğinden çok şeyler kaybedeceği muhakkaktır¹⁷.

6. Entellektüellerin işçi hareketine ve sendikacılığa asıl faydaları teorik alandaki çalışmaları ile olmaktadır. Aksiyon ve sınıf mücadelesinin uygulama yönü bakımından birkaç yüz entellektüelin işçi saflarında yerleşim, entellektüelleri işçilere sevdirme, işçilerin gönlünü kazanma dışında hiçbir pratik faydası olamaz. Buna mukabil, sınıf şuurunun gelişebilmesi için gerekli teorik ortamı hazırlamak, “sınıf mücadelesi” kavramını bilimsel yönden geliştirmek ve bununla ilgili sloganlar ortaya atmak ve işçi hareketinin siyasî aksiyon yönü için gerekli strateji ve taktikleri hazırlamak entellektüellerin görevidir. Ancak, kabul etmek gerekir ki, genellikle siyasî işçi hareketlerinin gelişmiş olduğu Batı Avrupa ülkelerinde işçilerin siyasî alanda önemli fonksiyonlar ifa ettikleri görülmektedir. Gerçekten, işçi sınıfı içinden daha rafine ve seçkin bir zümre sosyalist partilerin gelişmesinde ve fonksiyonlarının ifasında önemli roller oynamışlardır. Ne var ki, işçi hareketinin milletlerarası yönünü hazırlayanlar, onu bir dünya - hareketi olarak gösterenler veya göstermeye çalışanlar entellektüellerdir. Gerçi işçiler sendika ve kooperatiflerin başında idareci olarak, sosyalist gazete ve dergilerin neşriyatını idare ederek, v.b. gibi yollarla da önemli roller ifa etmişlerdir. Bu konularda elde ettikleri başarılar da çok defa birçok burjuva teşekkülü için örnek teşkil edecek kadar yüksek olmuştur. Bunun gibi, modern üretim metodları da zihni kapasiteleri belli ölçüde gelişmiş işçilere ihtiyaç göstermektedir. Ancak sendika ve kooperatiflerin de, siyasî partilerin de nihayet modern istihsal ve dağıtım faaliyetlerinin de entellektüellere, yâni zihni kabiliyetlere

17) “Hattâ Alman işçi hareketi dahi teknik teşkilât bakımından ulaşmış bulunduğu üstün seviyeye rağmen, entellektüellerden vazgeçemez. Genel karakterinin esas itibariyle proleter olmasına ve August Bebel, Ignaz Auer, Johannes Timm, Martin Segitz, Adolph von Elm, Otto Hué, v.s. gibi proleter orijine sahip otoriter liderlere sahip bulunmasına rağmen, entellektüelleri bertaraf ettiği takdirde Alman sosyalizminin prestijinin büyük kısmını kaybedeceği iddia edilebilir.”

sahip, resmî ya da gayri resmî bir öğrenim görmüş kimselere ihtiyacı vardır.

İşçi sınıfının bütün artan refah imkânlarına rağmen öğrenim imkânından hâlâ geniş ölçüde mahrum bulunduğu bir gerçektir. Bugün entellektüellerin önemlice bir kısmı yine de iktisadî ve siyasî nüfuza sahip sınıflardan gelmektedirler. Bu sınıfların öğretim ve öğrenim kapı ve imkânlarını işçi sınıfına alabildiğine açmaları pek düşünülemez. Burjuva entellektüeli siyasî yönden yetişebilmek için gerekli zaman ve imkânlara sahip olmuştur; yatay ve dikey mobilitesi ve maddî yönden bağımsızlığı vardır. Esasen maddî yönden bağımsızlığa sahip olmasaydı gerçek anlamda siyasî faaliyetlerde bulunabilmek imkânlarını da elde edemezdi¹⁸. Bütün bu sebeplerden dolayı, işçiler, burjuvazi ile bağlarını koparıp kendi dâvâlarını benimseyen, bunun gibi fikrî ve siyasî alanda üstün imkânlara sahip bulunan entellektüellere muhtaçtırlar.

7. İşçi partileriyle sendika ve kooperatiflerin yönetiminde, işçi liderlerin entellektüellere ihtiyacı, teknik ihtisas isteyen konularda entellektüellere duyulan ihtiyaca kıyasla daha az olabilir. Bu ikinci çeşit konularda, meselâ hukukî, iktisadî ya da felsefî-siyasî yönden teknik ihtisas isteyen meselelerde yüksek öğrenim yapmış entellektüellere özellikle ihtiyaç vardır. Formel bir yüksek öğrenim görmeden kendi kendini yetiştirmiş entellektüel tiplerin bu çeşit fonksiyonların ifasında yetersiz kaldıkları sık görülen hallerdendir. Değil sadece günümüzün az gelişmiş ülkelerinde, işçi liderlerinin belirli bir bilgi ve olgunluğa ulaşmış buldukları Batı dünyasında dahi, bu kategorideki teknik fonksiyonların ifası için özel ihtisas görmüş elemanlara gerek parti, gerek sendikalarda ihtiyaç duyulmaktadır.

8. Entellektüellerin radikal "devrimci" kategorisine giren bütün tipleri, kapitalist düzeni ahlakî bakımdan tasvip etmemekte ve bu düzene karşı az ya da çok ölçüde hasmâne bir tavır takınmaktadır. Schumpeter'e göre, gerçekte entellektüellerin husûmeti yanısıra, kapitalist meka-

18) İngiltere'de Parlâmento üyeliğinin uzunca bir müddet bir maaş karşılığı olmadan yapılan bir görev oluşu, değil sadece işçilerin, birçok orta sınıf mensuplarının dahi politikaya girmelerini önlemiştir. Politika bu durumda sadece toprak ve rant sahibi aristokrasinin tekelinde kalmıştır. "Chartism" hareketi geniş ölçüde işçilerin siyasî alanda temsil edilmelerini temine yönelmiş bir harekettir. Chartism 1830'larm sonlarında bu maksatla İngiliz burjuvazisinin işbirliğini ve desteğini sağlamaya çalışmıştır. Bakınız : M. Beer, **A History of British Socialism**, Vol. 2, London. George Allen and Unwin Ltd., 1948, s. 113.

nizmayı saran genel bir hasım atmosfer mevcuttur ve asıl önemli olan vakîâ da budur¹⁹. Bu atmosfer, entellektüelin husûmetinden değil, başka bağımsız kaynaklardan doğmaktadır. Entellektüellerin işçi hareketine yaklaşırken sahip buldukları motiflerin ise çok çeşitli olabileceğine yukarıda değinmiş bulunuyoruz. Ne var ki, kapitalizmin bünyesinden ve kendi mantığından doğan bu hasmâne atmosfer entellektüelin üzerinde çalışacağı bir ham madde teşkil eder. Öte yandan, kapitalizmi saran ve ona karşı hasmâne bir tavır takman bu genel atmosfer, devlet organlarının da kapitalist çıkarları sınırlayıcı bir politika izlemesini gerektirmektedir. Birçok Batı ülkelerinde ve hattâ A.B.D.'de kamu politikası kapitalist mekanizmanın gereklerini hesaba katmayı reddedecek ve onun işlemesine ciddî bir engel teşkil edecek kadar ileri gitmektedir. Bunda entellektüellerin de önemli bir rolü olmaktadır. Entellektüeller işçi hareketinde oynadıkları rol kadar direkt olmamakla beraber, kamu politikasına vasıtalı yoldan tesir ederek kapitalist çıkarların sınırlandırılması yönünde bir baskı yaratırlar. Entellektüeller profesyonel politikaya nâdiren girerler²⁰ ve politikada sorumluluk gerektiren mevkileri daha nâdir olarak işgal ederler. Entellektüelleri özellikle Batı'da daha çok siyasî bürolarda istihdam edilen, parti broşürlerini ve nutuklarını hazırlayan, sekreter ve müşavir olarak çalışan ve kendi eğilimlerine uygun politikacıların propagandasını yapan kimseler olarak görürüz. Bu gibi yollardan entellektüel grup hemen her alanda ve bu arada özellikle sınaî münasebetler sistemi ve sendikacılığın şekillenmesinde politikacıların uygulamalarını etkilerler.

9. Çeşitli ülkelerde ve değişik kültürlerde entellektüellerin işçi ve sendikacılık hareketi bakımından oynadıkları rol ne kadar farklı olursa olsun, her hal ve kârda fonksiyonlarının daima büyük bir önem taşıdığı muhakkaktır. Onlar işçi hareketinin edebiyatını yapmışlar, bu hareket için teoriler kurmuşlar, sloganlar ortaya atmışlardır. Entellektüeller işçi hareketine şuur kazandırmışlar ve bunu yaparken de işçi hareketinin anlamını değiştirmişlerdir. Bu görevi kendi açılarından ifa ederken sendika hareketini radikallemişler ve en burjuva karakterli sendika faaliyet-

19) Schumpeter, op. cit., s. 153.

20) Burada daha çok Batı ülkelerindeki durum ve bu ülkeler için söz konusu olabilecek daha dar bir entellektüel kavramı kastedilmektedir. Gelişmekte olan diğer ülkelerde ise, biraz daha geniş açıdan yapılacak bir tanım ile, entellektüellerin direkt olarak politikaya girdikleri hallerin çok daha fazla olduğu söylenebilir.

lerine dahi ihtilâlcî bir tarafgirlik aşılamışlardır. (Bu husus tabii, sendikalarda çalışan, fakat sendika politikasına ve ideolojisine karışmayan uzman tipi entellektüeller için her zaman geçerli olmayabilir.) Entellektüel olmayan ve daha çok işçi saflarından gelen sendikacılar bu tarafgirliğe geniş ölçüde mukavemet etmişlerdir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, işçilikten yetişme liderler, entellektüellere kıyasla daha muhafazakâr olmaktadır. Ancak, entellektüellere karşı bu davranışın başka sebepleri de mevcuttur. Şöyle ki, işçi entellektüele karşı —entellektüellerin yüksek statüye ve prestije sahip bulunduğu kültürlerde dahi— bir çeşit şüphe ve güvensizlik duyar. Böyle olmasa dahi, kendisiyle entellektüel arasında çok kere kapatılması imkânsız bir mesafenin farkına varır. İşçiye sahip çıkmak ve entellektüel olmayan liderlerle rekabet edebilmek için, entellektüel, onların katlanmak zorunda olmadıkları şeylere katlanmak zorundadır. Resmî otoriteden mahrum bulunduğu ve işçi meselelerine karışmaması hususunda devamlı olarak ikaz edildiği için, işçinin sadâkatini kazanmak, ona hoş görünmek, bazı vaadlerde bulunmak, gerekirse azınlık gruplarını desteklemek ve kendisini daima ittaate hazır göstermek mecburiyetindedir. Böylece, kendisiyle işçi sınıfı arasında bir özdeşlik kuran ve özellikle “radikal” bir ideolojinin temsilciliğini yapan entellektüeller, bir yandan koştukları sosyal sınıfa karşı yabancılaşmakta ve çok kere bunun katlanılması güç meselelerine marûz kalmakta, öte yandan da dertlerini paylaşmak istedikleri sınıfın güvenini tam manasiyle kazanamamakta, bunun doğurduğu psikolojik baskıdan kurtulmak için çeşitli fedakârlıklarda ve tâvizlerde bulunmak zorunluluğunu duymaktadırlar. Bununla beraber, işçilerin güvenini kazanıp siyasî işçi partilerinde veya sendikalarda liderlik durumunu elde eden entellektüellerin eskiden bağlandıkları ideallere ve demokratik prensiplere sırt çevirdikleri de sık görülen hallerdendir. Bununla beraber, işçilikten yetişme liderlerin daima daha idealist ve işçi sınıfının değerlerine bağlı kalacakları da iddia edilemez. Daha önce de belirttiğimiz gibi, liderlik mevkiine yükselen birçok işçide süratli bir burjuvalaşma eğilimine tarih boyunca çok sık rastlanmıştır.

10. Michels'e göre, entellektüeller işçi hareketi için kaçınılmaz derecede gereklidirler :

Sosyalist işçi partilerindeki burjuva unsurları ne zorla yokedebilirler, ne de parti kongrelerinde alınan kararlarla bertaraf edilebilirler; onlar işçi hareketinin tamamlayıcı unsurlarıdır ve mevcudiyetleri için herhangi bir şekilde mâzeret

göstermek gerekmez. Sınıf şuuruna sahip bir proletarya olmadan nasıl bir işçi hareketinin varlığı düşünülemezse, aynı şekilde burjuvaziden kopmuş unsurlara sahip bulunmayan bir işçi hareketinin varlığı da düşünülemez. Bu görüş, herşeyden önce, işçi hareketinin başlangıç safhaları için kesin bir gerçeğin ifadesidir; ancak bugünkü şekliyle işçi hareketi için de geçerlidir²¹.

Oysa, Schumpeter entellektüellerin işçi hareketi için haiz oldukları önemi kabul etmekle beraber, oynadıkları rolü Michels kadar hayatî telâkki etmez görünmektedir. Bu düşünürü göre, asıl önemli olan kapitalizmi saran hasmâne atmosferdir. Entellektüelin yaptığı, kapitalizmin bu zaafından faydalanıp işçi hareketinin edebiyatını yapmak, ona uygun sloganlar yaratmak, teşkilâtlandırmak ve nihayet biraz da ilâvede bulunmaktır. Schumpeter'e göre, kapitalizmin mantığı icabı esasen doğacak olan işçi hareketine ve sınıf şuuruna entellektüeller olsa olsa yeni bir hız veya şekil verebilirler. Hareket aslında entellektüellerin tesirinden bağımsız olarak doğar ve gelişir.

Bize göre, her iki görüş de belirli şartlar altında ve belirli toplumlara göre geçerlidir. Entellektüellerin Batı ülkelerinde işçi hareketlerinin ve özellikle sınaî münasebetler sistemi ile sendikacılığın ilk doğuş ve gelişme yıllarında çok önemli fonksiyonlar ifa ettikleri bir gerçektir. Neticede her ülkenin kültürel şartlarına ve tarihî gelişimine göre değişen dozlarda olmak üzere, ortaya entellektüellerin yokluğu halinde doğacak durumdan daha değişik bir sınaî münasebetler sistemi ve sendikacılık çıkmıştır. Burada Schumpeter'in görüşü daha geçerli görünmektedir. Öte yandan, bugün az gelişmiş kategorisine sokulan ekseri ülkeler, henüz Batı'daki anlamda uzunca bir sanayileşme tecrübesini geçirmeden kendilerine özgü bir sınaî münasebetler sistemi ve işçi hareketi yaratmak yolundadırlar. Bu memleketlerde, gerek Batı'ya ait çeşitli model ve kurumları aynen ithal etmek, gerek millî kültürün özelliklerini dikkate alarak o memleketlerin şartlarına uygun uygulama tarzları ve sistemler kurmak hususunda entellektüeller çok önemli fonksiyonlar ifa etmektedirler. Bu vakîâ, gelişmekte olan ülkelerdeki sınaî münasebetler sistemlerinin ve sendikacılığın teşekkül ve gelişmesi bakımından özellikle önemlidir. Kaldı ki, bu ülkelerin çoğunda belirli nedenlerden ötürü sendikaların liderlik mevkiileri dahi, işçilikten yetişmiş kimseler tarafından değil, entellek-

21) Michels, **Political Parties**, op. cit., ss. 303-304.

tieller tarafından işgal edilmektedir. Böyle olunca, entelektüel grubun bugün gelişmekte olan ülkelerdeki sınaî münasebetlerin ve sendikacılığın teşekkül ve gelişmesinde, Batı'da entellektüellerin oynadığı role kıyasla çok daha önemli fonksiyonlar ifa ettiklerini ifade edebiliriz. Michels'in görüşleri, her ne kadar Avrupa memleketlerindeki tecrübelerle dayanılarak ortaya atılmış bulunuyorsa da, entellektüellere ön plânda yer veren ifadesiyle, daha çok bugünkü az gelişmiş ülkelerin bünyesine uyar görünmektedir.
